

KADIN ÇALIŞANLARIN SAĞLIĞINA NEREDEN BAKMALI?

Nilay ETİLER

Prof. Dr., MSG Yayın Kurulu Üyesi
Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD

Toplumsal cinsiyetin örüntüsü, dünya üzerindeki ülkelerin her birinde kendine özgü özellikler göstermesine karşın temel bir özelliğe sahiptir. O da kadının erkeğe göre ikincil konumudur. Kısaca dünya üzerinde yaygın olan ataerkil kültür, bu durumun baş sorumlusu olarak karşımızda durmaktadır.

Ataerkil sistemin şekillendirdiği toplumsal cinsiyet normları, kadınlara ve erkeklere çeşitli roller vermiş, ne yapıp ne yapamayacaklarını belirlemiştir. Bu roller, her çocuğun kendi biyolojik cinsiyeti üzerine toplum tarafından inşa edilir. Böylece doğan bebekler büyüme ve sosyalleşme süreciyle, 'erkek' ve 'kadın' olurlar (1).

Ataerkinin normları, erkekler için 'dışarı'yı kadınlar için 'yuva'yı mekan olarak belirlemiştir. Bu nedenle çalışma dünyasının temel aktörleri erkekler, evin temel aktörleri ise kadınlardır. Kadının çalışma hayatına katılımı, ait olduğu yerde yani evde -kendi evi ya da başka bir ev- ise toplum tarafından daha makbuldür. Böylece kadın, ait olmadığı mekanda yani kamusal alanda daha az var olacaktır ki bu da toplumsal normlara son derece uyan bir durumdur.

Çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet olgusu ile 'yatay ayrışma' ve 'dikey ayrışma' ortaya çıkmaktadır (2). Çalışma yaşamında kadın işi ve erkek işleri vardır. Kadınların kümelenildiği işlerin genel özellikleri, sabır gerektiren, el becerisi isteyen, duygusal emeğin yoğun olduğu vb işlerdir. Bu 'yatay ayrışma' olarak adlandırılmaktadır. Bunlar en fazla hizmet ve tarım sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu sektörler hem toplumsal cinsiyet rolünün devamı niteliğinde hem de emeğin daha değersiz hatta çoğu karşılıksız olduğu yerlerdir. Dikey ayrışma ise erkeklerin daha yüksek, yönetsel konumda çalışmaları, kadınların ise daha düşük pozisyonlarda çalışmalarıdır.

Kadınlar, doğurganlık özellikleri nedeniyle toplumun "biyolojik üretimi"ni yani nesillerin devamını sağlamaktadır. Biyolojik rolünün üzerine eklenen toplumsal cinsiyet sorumluluklarına göre kadınlar, sadece doğurduğu çocukların bakı-büyütmekle kalmaz diğer hanehalkı üyelerinin (hasta, yaşlı, çalışan erkekler) bakımını ve ev işlerini yapar. Böylece kadın hem üreme (biyolojik cinsiyet rolü) hem de yeniden üretim (toplumsal cinsiyet rolü) işlevini yerine getirir. Erkeğin toplumsal cinsiyet rolü ise ailesinin geçimini sağlamak, aile üyelerinin her türlü sorumluluğunu taşımaktır. Bu nedenle çalışma yaşamının başrol oyuncularını olan erkeklerin, işsiz kalma durumunda ruh sağlığı dramatik olarak bozulmaktadır.¹ Hanenin temel gelir kaynağı erkek olduğu için de kadının geliri ancak 'ek gelir' olarak tanımlanmaktadır. Kadının kendisine ait olmayan bir dünyada (çalışma yaşamında) var oluşu böylece eğreti² bir özellik taşımaktadır.

Kadının çalışma yaşamındaki bu eğreti durumu, kadın emeğinin daha değersiz olması, dolayısıyla daha düşük ücretlendirilmesi, evdeki sorumlulukları aksatıyorsa derhal işten ayrılması ya da bu nedenle yarı zamanlı işlere yönelmesi gibi pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Nitekim TÜİK İşgücü İstatistikleri'ne göre Türkiye'de işgücüne dahil olmayan kadınların %59'u "ev işleri ile meşgul" olduğunu belirtmiştir (3).

Yukarıda da bahsedildiği gibi, çalışma hayatında olmak zaten erkeğin toplumsal cinsiyet rolüdür. Kadınların çalışma yaşamına girmesiyle, temel rolü olan hanehalkı ve ev ile ilgili sorumlulukları sona ermez ve sürer. Çifte mesai (dual work) anlamına gelen bu tablo, Türkiye açısından oldukça dramattir. TÜİK'in Zaman Kullanımı Araştırması'nın sonuçları, çalışmayan kadınların günün 5 saat 43 dakikasını, çalışan kadınların ise 4 saat 19 dakika-

sını ev ve hanehalkının bakımı ile geçirdiğini bildirmektedir (4). Tablo-1'den de görülebileceği gibi bu zaman çalışmayan erkeklerde 43 dakika, çalışan erkeklerde 1 saat 12 dakikadır. Bu durum Türkiye'de çalışan kadınların en iyi ihtimalle 7.5 saat olan ücretli çalışmanın üzerine 4 saat ücretsiz çalışmanın eklenmesi anlamına gelmektedir.

Tablo-1: Hanehalkı ve ev bakımı için harcanan sürenin çalışma durumu ve cinsiyete göre durumu

	Süre (saat:dakika)	
	Erkek	Kadın
Çalışan	00:43	04:03
Çalışmayan	01:12	05:43
Toplam	00:51	05:17

Kaynak: TÜİK (2006) verilerinden oluşturulmuştur.

Çalışma yaşamına katılan kadının, hane sorumluluklarını sürdürmesi, eğer yapamıyorsa bu işleri yapacak bir başka birini temin etmesi beklenir. Bu kişi anne, kardeş, ergen kız çocuğu vb. emeğinden ücretsiz olarak yararlanan biri ya da ücret karşılığında çalıştırılan başka bir kadındır. Çalışan kadının, hane içindeki kendi emeği yerine ikame ettiği kadının emeği de sınıfsal bir özellik göstermektedir. Alt sosyoekonomik tabakalarda işlerin devredildiği kadın aileden biri (anne, kardeş vb) iken yukarı tabakalara doğru kentlin yoksul kadınları ya da yabancı göçmen kadınlar ücret karşılığında çalıştırılır (5).

Kadın işçilerin sağlığı

İşçi sağlığı ve güvenliği konuları arasında "kadınlar" her zaman ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. 18. yüzyılın vahşi kapitalizm döneminden başlayarak kadınların (ve çocukların) çalışma koşullarının bir takım yasalarla düzenlendiği bilinir³. Sonrasında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından devralınan "kadınların çalışma yaşamında korunması", kadınların gece, yeraltında, ağır ve tehlikeli işlerde vb çalışmasının yasaklanması ve/veya kısıtlanması şeklindedir. Burada temel yaklaşımın, kadının korunmasından çok kadının doğurganlığının ve anneliğinin korunması olduğu dikkat çeker.

1970'lerde dünya üzerinde esmeye başlayan feminist rüzgar, pek çok alanda olduğu gibi çalışma dünyasında da kadının ikincil konumunu deşifre

etmiştir. Bu rüzgarın etkisiyle ortaya çıkan düzenlemeler, çalışma yaşamında kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını temel alan bir noktaya kadar gelebilmiştir.

Günümüzde kadın işçilerin sağlığını tartışacağımız zeminde, hala toplumsal cinsiyet kavramı tam olarak özümsememiştir. Bunun en temel nedeni, devletlerin oluşumunda derin izlerini gördüğümüz, toplumun değer yargılarını belirleyen, çalışma mekanlarını şekillendiren 'eril sistem'in kendisinin değil, sonuçlarının konu alınmasıdır. Hal böyle olunca kadınların doğurganlık özelliğini temel alan geleneksel yaklaşım üzerine eklenen toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımı da yetersiz kalmaktadır. Böylece ele alınan konular, en fazla işyerinde taciz, şiddet, mobbing ve benzerlerinin ötesine gidememektedir. Oysa 'sonuçlar'dan çok 'neden'in konuşulması yani konuyu derinliği ile ele alma ihtiyacı söz konusudur.

Kadın işçileri sadece çalışma ortamında gören bir yaklaşım, kadın sağlığı açısından son derece eksik bir yaklaşımdır. Çünkü; kadınlar erkeklerle göre daha az tehlikeli işlerde çalışırlar, yasal düzenlemeler kadınları korumakta, ağır ve tehlikeli işlerden uzak tutmaktadır. Ayrıca, çalışan kadınların tüm kadınlar içindeki payı düşüktür, yani ele aldığımız nüfusun hacmi küçüktür. Bir de kadınlar arasında kısmı zamanlı çalışmanın yaygın olduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda, işyerinde geçen zamanın azalmasıyla mesleki maruziyetin de tam gün çalışan bir erkeğe göre daha düşük düzeyde olması beklenir.

Kadın işçilerin sağlığını ele alırken bazı temel noktaları göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlar: kadının çalışma yaşamındaki eşitsiz durumu; kadının "yeniden üretim" için harcadığı, karşılığı ödenmeyen emeği; çalışma ortamlarının erilliği.

Çalışma Yaşamında Kadının Eğretiliği ve Sağlık

Genel olarak sağlık bir takım toplumsal koşullar / özellikler tarafından belirlenir. Ve toplumsal cinsiyet, sosyoekonomik sınıf, etnik durum/ırk gibi sosyal değişkenleri kesen bir 'sağlığın sosyal belirleyicisi'dir (6).

Esnek istihdam ve çalışmanın her türlü biçimi (yarı zamanlı çalışma, çağrı üzerine çalışma, mevsimlik ve marjinal işler vb), güvencesizlik, çalışma

nın yaptığı iş üzerinde kontrolünün olmaması, tekrarlayıcı hareketler, duygusal emek yoğun işler gibi özellikler kadın ya da erkek herkes için sağlık açısından risk faktörleridir. Diğer yandan bu şekilde çalışma, çalışanın işçi sağlığı ve iş güvenliği (İSİG) hizmetlerinin kapsamının dışında kalmasıyla sonuçlanır. Kadınların çalışma yaşamındaki eğretileliği, aynı zamanda olumsuz çalışma koşullarının da daha yaygın olması anlamına gelir.

Kadınların ücretli çalışmasının kadın sağlığı üzerine etkisi iki yönlüdür. Bir yanıyla ekonomik güç, kendini var etme, eşine/babasına (sosyal güvence anlamında) bağımlılığının ortadan kalkması ve çalışmanın getirdiği diğer sosyal haklar nedeniyle, ruhsal sağlık açısından daha iyi durumda oldukları bilinmektedir (7). Diğer yandan birazdan daha ayrıntılı olarak bahsedileceği gibi çifte mesainin getirdiği bedensel ve ruhsal yük, kadın işçilerin sağlığını bozan bir etmendir. Güvenceli işlerden emekli olduklarında yani çifte mesaiden kurtulup iyi koşullarda emekli olduklarında (devlet memurluğundan emekli gibi) kadınların sağlığı, ilerlemiş yaşlarına rağmen iyi düzeyde olmaktadır (8).

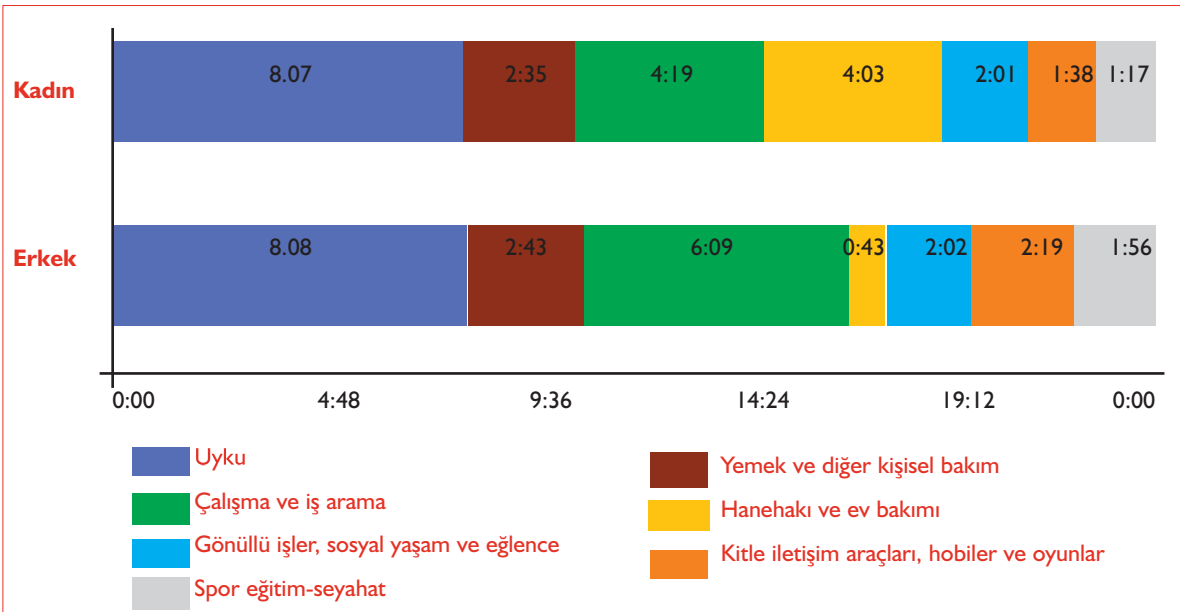
Çifte Mesai ve Sağlık

Kadınların, çalışma yaşamına ilk kez girdikleri sırada hatta girmeden önce, hane içindeki bazı işle-

ri organize etmesi gerekir. Bu işlerden temizlik, yemek, çocuk bakımı gibi işler yukarıda da bahsedildiği gibi ikame edilebilirken, çocuklara ödev yaptırma, okul toplantılarına gitme, çocuğun kreşten/okula bırakılması ve alınması vb hem duygusal hem de fiziksel emek gerektiren işler ikame edilemez. Böylece ücretli çalışmanın üzerine eklenen “yeniden üretim” işi ile kadın işçinin günlük çalışması 1.5 katına çıkar (4). Ayrıca karmaşık, birden çok kişiyi ve mekanı kapsayan, zaman akışında zincirleme olarak yürütülen yani en ufak bir aksilikte domino taşı gibi devrilen bir sürecin her gün yeniden ve yeniden organizasyonu, çalışan kadınlarda bazı ruhsal sonuçları ve tüketici etkileri söz konusudur.

Çifte mesainin diğer bir sonucu, işçinin dinlenme ve serbest zamanının kısalmasıdır. Böylece kadın işçilerde yenilenme (rekreasyon) için gerekli sosyal ve fiziksel etkinlikler, hobilerin gerçekleştirilmesi hatta uyku için yeterli zaman kalmamaktadır.

TÜİK'in Zaman Kullanımı Araştırması'nın sonuçları, durumu dramatik bir biçimde göstermektedir. Şekil-1'de görüldüğü gibi çalışan kadın ve erkeklerde uyku süresi, yemek ve kişisel bakım, gönüllü işler, sosyal yaşam ve eğlence bir birine benzerdir. Ücretli çalışma ve hanehalkı bakımı/ev işleri için harcanan süreler, çarpıcı bir biçimde toplumsal cinsiyet rollerini gösterirken, kitle iletişim

Şekil-1: Türkiye'de çalışan kadınların ve erkeklerin günlük etkinliklerinin ortalama süresi (TÜİK Zaman Kullanımı Araştırması, 2006)

araçları, hobiler, oyunlar, spor, eğitim ve seyahat için geçirilen zaman kadın ve erkek çalışanlarda farklılık göstermektedir.

Çifte mesainin kadın işçilerin sağlığı üzerine etkileri, ruhsal tükenmişlik, kronik stres, kaygı bozuklukları, kalp-damar hastalıkları, kas-iskelet sistemi sorunları ve kronik yorgunluk olarak özetlenebilir (9).

Çalışma Yaşamının Erilliği ve Sağlık

Çalışma ortamlarının eril yapılanmasını her yerde görmek mümkündür. Bu eril yapılanmayı, çalışma mekanlarının tasarımından, makinelerin özelliklerine; işyerlerinin yönetsel yapılarından çalışanlar arası ilişkilere kadar pek çok yerde bulabiliriz.

Öncelikle çalışma mekanı kamusal alan olma özelliği taşır. Toplumsal normlara göre, kamusal alanlar, kadınların zaten geçici olarak bulunabilecekleri mekanlardır ve burada olmanın koşulları vardır.

Diğer yandan çalışma ortamı hem kamusal alanda olması hem de yönetici kademelerinde çoğunlukla erkeklerin olması nedeniyle eril bir ortamdır.

Bu eril ortamın dili, ilişki biçimleri erkekler tarafında belirlenmiştir, kadınların bu ortamda var oluşları onları bir kez daha ikincil duruma düşürmektedir. Ortamın eril yapısı, kadınlar için sürekli bir şiddet kaynağıdır. Bu şiddet mobbing, taciz gibi olaylarla patlak verir.

Ayrıca çalışma mekanlarının erkeklerin fiziksel ölçülerine göre tasarlanması, kadın bedeni açısından gayri ergonomik çalışma koşullarını ortaya çıkarmaktadır. Bu da kadın işçilerde kas-iskelet sorunlarının fazla olmasının diğer bir nedenidir (7).

Sonuç

Öyle ya da böyle her toplumda mevcut olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, tüm toplumları kesen bir eksen olma özelliğindedir. Toplumsal cinsiyetin, sınıfsal konum, göçmenlik ve etnik özellikler gibi diğer eşitsizlik konuları ile etkileştiği, "beterin beteri" konumların ortaya çıktığı bilinmektedir.

Kadın işçilerin sağlığı konusu, toplumsal cinsiyet kavramından ve günümüzün eril dünyasından başka bir zeminde tartışılmayacak bir nitelik taşır. Toplumsal cinsiyet olgusu nedeniyle ortaya çıkan durumun, kadın-erkek eşitsizliğini azaltmayı

hedefleyen samimi devlet politikalarıyla azalabildiği ülke örnekleri vardır (Norveç, İsveç vb). Diğer yandan 1940'lı yıllarda ABD'de ortaya çıkan Perçinci Rosie figürü, kapitalizmin kadının toplumsal cinsiyet rolünü nasıl sömürdüğünün tarihsel örneğidir.

Dipnotlar

1. Türkiye İstatistik Enstitüsü (TÜİK)'nün verilerine göre 2011 yılında erkeklerin %10,5'i kadınların ise %2,4'ü ekonomik nedenlerle intihar etmişlerdir. 2001 Ekonomik Krizi'nden sonraki yıllarda ekonomik nedenle intihar erkeklerde %19,2 ve %21,0 olmuştur (sırasıyla 2002 ve 2003 yılı) (TÜİK "İntihar İstatistikleri 2011" Ankara: TÜİK Yayınları. 2012. S:8)
2. Bu yazı boyunca "eğreti" sözcüğünü kullanırken, hem kadınların önemli bir kısmının esnek, güvencesiz, sürekliliği olmayan atipik çalışma ve istihdam biçimlerine mahkum edilmesine hem de genel anlamda eşitsiz toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadınların erilliğin hüküm sürdüğü çalışma yaşamı içinde "eğreti" konumlanışına dikkat çekmeye çalışıyoruz.
3. Kadınların ve 10 yaşından küçük çocukların yer altında çalıştırılması, İngiltere'de 1843 yılında çıkarılan bir yasa ile yasaklandı (F. Engels, İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu)

Kaynaklar

1. Kottak CP "18. Bölüm: Toplumsal Cinsiyet" İçinde: Antropoloji. İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış, Ütopya Yayınları. Ankara. 2001.
2. Guy ME, Newman MA. Women's jobs, men's jobs: sex segregation and emotional labor. Public Administration Review. 2004;64(3):289-298.
3. TÜİK "Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2013" Ankara: Yayınları. Mart 2014. S:74
4. TÜİK Zaman Kullanımı Araştırması 2006. Ankara: TÜİK Yayınları.
5. Kalaycıoğlu S, Rittersberger-Tılıç H "Evlerimizdeki gündelikçi kadınlar: Cömert 'abla'ların sadık" hanım'ları" Su Yayınları, 2000.
6. Östlin P "Gender inequalities in health: the significance of work" In: Gender and Social Inequities in Health- A Public Health Issue. Eds. Wamala S & Lynch J. Studentlitteratur Lund. Sweden. 2002. pp:43-66
7. Messing K "One-eyed science: occupational health and women workers" Temple University Press, 1998.
8. Etiler N "Türkiye'de kadınlar ve erkeklerin algılanan sağlık durumu ve etkileyen faktörler" Yayınlanmamış Çalışma.
9. Etiler N "Toplumsal cinsiyetin yükü ve sağlık(sızlık)" SES'li Kadınlar. Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası Yayın Organı. Mart, 2012.●